

A JUHTARTÁS NÉPI JOGSZABÁLYAI BÁLVÁNYOSVÁRALJÁN

ÍRTA

TÁRKÁNY-SZÚCS ERNŐ

KOLOZSVÁR, 1944

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

A JUHTARTÁS
NÉPI JOGSZABÁLYAI
BÁLVÁNYOSVÁRALJÁN

ÍRTA

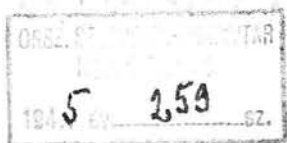
TÁRKÁNY-SZÚCS ERNŐ

KOLOZSVÁR, 1944

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

Különlenyomat
az ERDÉLYI MÚZEUM
1944. évi 3—4. számából

Felelős kiadó: Dr. Szabó T. Attila
Minerva-nyomda R.-T. Kolozsvár, 6409. — F. v.: Kiss Márton

I. Minden jószágtartásnak három előfeltétele van: megfelelő mennyiségű legelő, jószág és a két tényezőt rendszeresen aránybaállító embercsoport. Csak nagyobb gazdaságok űzhetnek a maguk portáján önálló állattenyésztést; a legtöbb erdélyi gazda azonban még a mai napig is közösségekben folytatja tartásukat. A közös állattartás erőt és tőkét jelent; ez a tőke nem lenne olyan biztos, ha valamennyi gazda önállóan, csak a maga jószágait és legelőjét hasznosítaná. Az eszmeileg, vagy néha tulajdonjogilag is széttagolt területek, felesleges földek, hármashatárnál a pihenő ugarok közössé válnak és ezzel megteremtik az állattartás első feltételét. De a jószágok ideiglenes közös pásztorlása mellett is gazdasági érdekek szólnak: egy-egy gazda feleslegesnek tartja, hogy 4—5 darab állata mellé önálló felügyelő és számadó pásztort fogadjon, mert ezzel erősen megnövekednének kiadásai. Hogy a magángazdaságok az ilyen közös tartás közben mégis igazságos nyereséghez jussanak, s a legelő és a jószágviszonyok arányban is legyenek egymással, bizonyos szokásoknak kell kialakulniuk, amelyek érvényesülését szervezet, társaság biztosítja. Amit a legelő, jószágok és a közös termelés elosztási kulcsa felől a közös gazdálkodásban résztvevők határoznak, az az érvényes jog a maguk kis közösségén belül, amely a területileg sokkal kiterjedtebb jellegű forrásból származó joggal (pl. törvénnyel) szemben is érvényesül, de szabályainak nagyobb tömege ma már inkább kiegészíti, mint lerontja a törvényeket.

Feladatunkat ez az elgondolás határozta meg. A kolozsvári diákok faluvizsgáló tevékenysége módot adott arra, hogy elméleti feltevésünk fehér lapjait a valóság adataival töltsük ki. Egy eldugott mezőségi magyar községben, Bálványosváralján végzett vizsgálódásaink egy eddig kevésbé ismert, a föld megművelésével szoros kapcsolatot tartó juhtartás íratlan, szokásjogi szabályait tárták fel.*

II. Bálványosváralján a juhokat egész télen a ház közelében tartják mogyoró- vagy gyertyánfából összetákoltt, szalmafedelű, kúpalakú *kotyecben*, sok helyen pedig lészákból összeállított egyszerű *telelő-istrunghában*. Május tizedike körül azonban felkerülnek a legelőre és e mozzanattal közössé válik a falu juhtartása. Az emberek úgy mondják, hogy a „juhok felkerülnek az *isztinához*“, megkezdődik az „*isztinázás*“; e kifejezésekbe azt is beleértik, hogy most már nem az ő gond-

* E tanulmány a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége rendezésében DR. VENCZEL JÓZSEF intézeti tanár irányítása alatt 1941. júliusa óta Bálványosváralján (Szolnok-Doboka m.) végzett falukutató munka eredményeinek egyik részlete.

juk többé a juhtartás, hanem a közösségé. Az isztina tulajdonképpen a pásztorok szállása és a tej feldolgozásának színhelye.

Május tizedikét azonban időrendben még rendkívül fontos munkálatok előzik meg. Felmerülnek olyan problémák, amelyeknek megoldása lényegesen befolyásolja egész állattenyésztésüket. Honnan szereznek legelőt? Kikre bízzák jószágaik egész nyári legeltetését? Hogyan lesz több hasznuk tejben, sajtban, gyapjúban, trágyában az év folyamán? A falu felelős vezetőinek nem kis gondot okoz az ilyen nehézségek megoldása, bár igyekeznek tökéletesen az előző évi rendszerekhez igazodni. Közben figyelniük kell arra is, hogy ez a megoldás ne kerüljön szembe az állami joggal, különösen pedig a falu hagyományaival.

A legelő létesítése meglehetősen súlyos feladat, mert Vár-alján már tagosítottak, s ennek következtében megszűnt a régi háromfordulós gazdálkodás ugar-területe, vagyis pihenő része. A tagosítás-kor ezt az elég jól termő mezőségi földet annyira kiosztották a lakosság között, hogy közlegelő céljaira egy holdat sem hagytak meg. A román agrárreform beleszólt ugyan a falu életébe és nagy darab legelőt szakított ki a szántókból, de ezen csak a marhák és a disznók járnak. A helyzet megismeréséhez igyekszünk röviden vázolni az erdélyi legelők történetét.

A legelők nélkül maradt falvak századvégi jogalkotásunk termékei. A liberális korszakban mindinkább igyekezett az egyéni tulajdonok kiépítését előmozdítani. Ez a folyamat megkezdődött már 1848 előtt is. Tudjuk, hogy a jobbággyvilágban csak a nemeseknek, vagy megváltott személyeknek volt tulajdonjoguk a földre; a jobbágyság földje és legelője úrbéri jogszabályok szerint csak használatra szakadt ki a földesúrból. Tehát kétfajta föld alkotta a földesúr birtokát: a saját major-sági földje és az úrbéri földek. Ezek helyzete és mennyisége azonban változó volt. A humánus szellemben megszülető XVIII. századi úrbéri szabályzatok hosszú sora lassan úgy sietett állandóvá tenni az úrbéri földeket, hogy kihasította őket a földesúr magánföldjéből. A legelők kihasítása Erdélyben a XIX. század közepéig késve, csak 1847-ben kezdődött meg, de a „cousus“ még húsz év múlva sem szűnt meg teljesen, mert egyik 1871. évi törvényünk (LIII. tc.) most már kötelezően rendelte el az elkülönítést. A legelők kiszakítása egy tagban történt és parasztságunk nagy része a mai napig is ugyanabban az állapotban használja; a legelőket nem parcellázták ki, mert azzal csökkent volna a használati értékük. De törvényhozásunk a gazdasági szabadság elgondolása szerint már az említett 1871. évi törvényben is lehetőséget adott arra, hogy a legeltetési jog fejében szerzett legelőkben a közösséget a falusi birtokosság egymás között megszüntesse. A nemesi legelő-közösségek mintájára parasztságunk a legtöbb helyen szintén megszüntette a közös legelőket és sok falu ilyenformán közös legelő nélkül maradt. Jogalkotóink nem vették észre, hogy Erdélyben, az állattenyésztés igen alkalmas földjén a legelő nem annyit jelent, mint például az Alföldön, ahol inkább a földművelésen van a hangsúly, hanem sokkal többet; Erdélyben e törvények hatása alatt a mezőgazdálkodás alapját tevő közös legelők szintén szétoszlottak és az állattenyésztés jelentő-

sége egynegyedére csökkent. A XX. század elején már jogfejlesztőink is belátták tévedésüket és törvényes úton siettek megakadályozni a további bomlást (1908:VII. tc.), majd az állattenyésztéssel foglalkozó embercsoportok közös hitelezése érdekében a legelőtársulatokat jogi személyeknek minősítették (l. az 1913:X. tc.-t végrehajtó 7000/1914. F. M. rendeletet). De a teljes önállósulás vágya lehatott ekkorra földműves népünk nagy részéhez és a tagosítást használták fel a közös legelők megszüntetésére. Az 1905-ben befejezett tagosításkor a váralji közös legelőket is szántóvá alakították át. Az immár Erdélyre is két éve kiterjesztett magyar jog szembefordult a liberális jogalkotás hibáival és előmozdítja a községi legelők alakítását (34.700/1935. I. M. rendelet 12. szakasza), de tényleges hatása még nem érezhető.

A váralji lakosság juhtartását ilyenformán az egyes gazdák pihenő földjének észszerű felhasználására alapíthatja. Ezek a földek szanaszét fekszenek a falu határában, mert az egyik gazda itt, a másik a tájék ellenkező részében piheneti földjét. Az egész legeltetés lebonyolítására az ú. n. *isztinásgazdák* vállalkoznak; ezeknek első feladatuk, hogy az érdekelt gazdákkal tárgyalásokat folytassanak pihenő földjeik haszonbérbe vételére. A legelők többsége természetesen saját földjeikből „áll” össze, és csak az egyes tagok közötti összefüggések megteremtése érdekében fordulnak kívülálló gazdákhöz is, akiket különböző módon arra bírnak rá, hogy abban a termelési időszakban szintén ott hagyjanak ugart, ahol már nagyobb, összefüggő területrészből legelő kezd kialakulni. A két nagyobb legelőtag közé került parcellaföldet mindenképpen igyekeznek megszerezni, mert veszélyes lenne a jószágok áthajtása a termőföldek között. Az ilyen nyíletterület legegyszerűbb megszerzési módja a *csere*. Az isztinásgazdák a magukból ajánlanak fel a terület helyett a falu másik felében hasonló minőségű földet. Az élelmesebb gazdák sokszor keresni is akarnak az ilyen ügyleteken és bérbeadják a földjüket, amikor ú. n. *árendapénzt* kapnak. A bérbevétel másik módja szerint a bért természetben róják le, mégpedig úgy, hogy megállapodnak a föld trágyázásában. K. gazda haszonbérbe adja a földjét I. isztinásgazdának a nyár folyamára és kiköti, hogy hány napig kívánja az isztrungát a földjén tartani. Tudni kell ehhez, hogy az isztrunga a jószágok éjszakai pihenője s a juhok pihenésük közben dús trágyát hagynak maguk után. A trágya pedig nagy kincse a gazdálkodónak, többet ér, mint a pénz, mert magas összegért sem lehet kapni. A betársulás úgy is elkövetkezhetik, hogy földet és jószágot együtt hoznak az isztinához; ilyenkor a gazdák a legelőért nem fizetnek, mert három juhot felhajthatnak a legelőre, ha egy hold földet kapcsolnak a közös területhez.

Két-három isztinásgazda a szükséghez mérten néha 80–100 hold földet is össze szokott hozni. 1941-ben pl. V. S. és S. I. „állottak” egy isztinát a Bátöny-utcában. A szükséges föld mennyiségének kiszámításakor a következő módon gondolkoztak: egy hold legelőre kb. 3–4 juhot számíthatnak; ha kettőjüknek 80 hold földjük van, erre 250–300 juhot engedhetnek. Megtörténik, hogy sokkal több jószágra van kilátásuk; ekkor még toldanak hozzá. A haszonbérletet mindegyik gazda

külön-külön köti meg és készen hozza magával. Nem egy esetben az egész legelőt egy gazda adta, rendes körülmények között azonban mindig 4—5 gazda.

Az isztinásgazdák egymás közötti viszonyában is merülhetnek fel jogi szabályozást kívánó kérdések: az egyik ugyanis több bérelt földdel társul be, mint a másik, tehát ennek valamilyen előnyét is szeretné látni. A szokás szerint a bemérés, a juhok számbavétele és minden más ünnepélyesebb mozzanat annak a gazdának a földjén zajlik le, aki több legelőt hozott magával. Fenti példánkban V. S.-nak volt több földje a legelőben, s ezért az ő tagjában kezdték meg a legeltetést; 14 hétig az ő földjében „isztináztak“, s csak azután hajtottak a S. I.-éra, ahol az idő további részében legeltettek.

III. A bemérés napjának délelőttjén újból összegyűlnek a gazdák. Ezekben az órákban alakulnak ki egy nyárára az isztinák: ekkor mondják be a legelőre kerülő juhok végleges számát, s az isztinázó gazdák beszámolnak a legelőről, majd közlik társaikkal a legeltetési költségeket. A nap délelőttjén fogadják meg közösen, de az isztinásgazdák ajánlatára a pásztorokat: a bácsot és a pakulárt is. A legelő díját fűpénznek nevezik és az isztinásgazdák úgy számítják ki, hogy összeadják a földek kibérelésével keletkezett összes költségeket (árrendapénz, szerződési díjak) és elosztják az isztinához bejegyzett juhok számával. Ezeket a gazdákat nem vezeti nyereszkeskedési hajlandóság, mert földjük gazdag trágyázása elég búsás haszon; ezért csak arra törek-szenek, hogy befektetéseik megtérüljenek. 1941-ben a fűpénz juhonként 2.20, 1942-ben pedig 3 pengő volt. A legeltetési díj másik felét a pásztorlás költségei alkotják. Ezt a pakulár és a bács díjazása szabja meg, s attól függ, hogy hogyan állapodnak meg velük a gazdák. Fizetésüket pénzüsszégben kiszámítják és szintén elosztják a bemérésre kerülő juhok számával (1941-ben juhonként 1.10, 1942-ben 2 pengő volt.). Ilyenkor csak abban az esetben tudnak az isztinázók bőségesebb nyereségre szert tenni, ha a bérelt legelő lényegesebb részét sajátjukból szerezték össze.

A bemérés napján állapodnak meg abban is, hogy melyik gazdának hány lészát kell adnia a legeltetéshez. A fűpénz és a pásztor-díj mellett a lészaadás minden egyes gazdának kötelessége. A lésza 4.1 m hosszú, és 1.3 m széles, téglalapalakú, vékony fadesztrákból összetákol-t kerítés, amelyből egy isztrunga felépítéséhez kb. 40—50 darab szükséges. Az isztrunga célját tekintve a juhok éjszakai pihenésére szolgáló elkerített hely, mely szintén téglalakú és kb. 20×25 négyzetméter nagyságú. A lészák adásában is alakult már ki általános szabály: minden hetedik juh után jár belőlük egy darab, a nyolcadik után már kettő. A legtöbb váralji isztinánál ez a szokás ismeretes, néhánynál azonban nem a juhok száma irányadó, hanem tej után kötelezik a gazdákat bizonyos mennyiségű lésza szolgáltatására, de az arány ilyenkor is szinte ugyanaz marad.

Az isztinásgazdák kötelességeinek meghatározására is sor kerül. A közös juhtartás létrehozó gazdái jószágaik után szintén lerójják az „adókat“, sőt nekik kell a juhok részére és az orda kifözé-

séhez sőt is szerezniök, az isztinák részére tűzrevaló fát szállítaniök és sokszor még az oltót is megvásárolniök. Ez utóbbi rendes körülmények között a bács kötelessége lenne, ha azonban kicsi a fizetése, az isztinázókra hárítja át. Szokás szerint a sóért és fáért az isztinatulajdonosok a közös tejből minden héten kapnak egy külön fejest is.

A bács a tej feldolgozását végzi, a pakulár pedig a túrma őrzésével vesződik. A túrma az egyes isztinához bemért juhok tömegét jelenti, amelyben az állatok száma régebben 5—600 is volt, most pedig 3—400. Benne csak juhok vannak, mert a berbécseket nem engedik a közös legelőkre. Az isztinázásra olyan férfiak vállalkoznak, akik fizikai elestettségük miatt a földművelő munkából kiestek, a juhokkal azonban még el tudnak bajlódni. Különösen nagy óvatossággal járnak el a számadó pakulár megfogadásakor; a gazdák még biztosítékot is szeretnek a kezükben érezni, mert megtörténik, hogy eltűnik a jószágok közül és csak a vagyonos pakuláron lehet behajtani a hiányokat. Régen a községházán őrizték a biztosítékot (pénzt vagy egyéb értéktárgyakat), de mivel így nem kaptak embereket, ma már a „megbízhatósággal” is eléggé biztosítva érzik magukat. Ez azt jelenti, hogy a jelentkezőnek legyen háza és földje, s ismerjék a faluban. Ezek mellett biztosítéknak jöhet számításba az is, ha a vállalkozónak népes családja van, mert nagyobb ekkor a segítsége és biztosabb az őrzés. Újabban egyszerűen úgy oldják meg a biztosíték kérdését, hogy a pakulárnak is megfelelő számú jószágot kell tartania és azokból vonják le a hiányokat.

A pakulárság nincs szigorúan korhoz kötve. A bács csak hosszabb gyakorlati évek után sajátíthatja el mesterségét, lesheti el a technikai fogásokat (kb. 40 éves korában alkalmas az ember rá), de pakulárságra 18. életéve után már mindenki alkalmassá válik.

Kolompok nélkül azonban nem fogadnak fel pakulárt. A falusiak gyönyörködni akarnak túrmájuk hangjában és a pásztornak ezért némely állat nyakába kolompot kell tennie. Felfogásuk szerint a kolompok különbé teszik a túrmát a csűrhenél, a disznók tömegénél. A juhászok előre kapják a járandóságaikat is, míg a kanászok mindenkor utólagosan jutnak hozzá. A társadalmi életben is magasabbrendűnek ítélik a pásztorokat, mint a kanászokat.

Bács és pakulár csak falubeli lehet, segítőkük: a csóring azonban már idegenből is jöhet, mert vele úgyis „mindig kitölnek”.

A csóring a juhászság mesterségének lelegején áll, ő különösen a jószágok terelésében, összetartásában, fejésében és a kisebb isztinakörű munkákban segítkezik. Már fiatalon, sokszor 5—6 éves korában kikerül az ilyen gyerek a hegyi legelőre és a bölcs szülői tanítgatások helyett a szigorú pakulárok kezei alatt nevelkedik, az ő szájukból sajátítva el az összes tudnivalókat, amelyek egykor mestersége jelei közé sorolják. A csóring tehetségéhez mérten igyekszik megoldani a rábízott feladatokat, helytállani nehéz szerepében és úgy 15—17 éves kora felé már a pakulár nyugodtan rábízhatja az egész túrma gondjait. Régen az isztinásgazda fogadta a csóringot és a pakulár csak hat hét után vette magához.

Sok veszekedésre nyújt alkalmat a jószágtartó gazdák és a pászt-

torlásra vállalkozók között az utóbbiak *járandóságainak* megállapítása, mert bőséges esztendőkben igen magasra szöknek a munkabérek, a következő szűk esztendőben viszont a gazdák nem tudnak már annyit adni, még ha a pásztorok hivatkoznak is az elmúlt év bérére. A bács, pakulár és csóring bére az egyik évben (1941) 300 pengő volt. E pénzüsszegen felül övék minden fejési forduló tizenegyedik teje is, amit dézsmatejnek neveznek és úgy osztanak meg maguk között, hogy egyszer a bácsé, máskor pedig a pakuláré lesz, illetőleg az utóbbi rész minden második alkalommal a csóringnak kerül. Két fejési rend elteltével, kb. négy hét után újból az övék egy egész napi fejés, mégpedig a legbővebb reggeli fejés a csóringé, a déli a bácsé, az esteli pedig a pakuláré. Hogy lábbelijüket a sok járkálás után újraszíjaztathassák (ma talpaltathassák!), szintén kapnak egy-egy tejet, az ú. n. *bocskortejet*. Járandóságaik pénzértékre (1941) átszámítva ilyen módon igen jelentős összegre növekednek: a bácsé 200 pengő felé jár, a pakuláré 170—180 pengő, a csóringé is többnyire meghaladja a 60 pengőt. A falusi viszonylatban igen magas bért táplálkozásra sem kell elkölteniök, mert szokás szerint amelyik gazda a fejési fordulóban soron következik, köteles elegendő táplálékot is felküldeni az isztinához a juhászok részére. De megengedik azt is nekik, hogy az isztina melletti kotyecben sertéseket neveljenek a sajt után maradó savó egy részével; ezek a jószágok őszire tekintélyes tőkéhez juttatják gazdáikat.

Ha a csóring a bács, vagy a pakulár rokona, esetleg a fia, bére is magasabb. Az egyik pakulár fiának ezeket adta: 17 pengő készpénzt, egy pár bocskort, dézsmatejet, melyet *pünkösztetejnek* neveznek (ez az ünnep harmadnapján járt neki és egy sajtból állott az ordájával), 2 inget, váltógatyát, 1 puszlikkabátot, szalmakalapot és egy meleg téli sapkát. Ez pénzben mérlegelve a hetven pengőt is meghaladta.

A népi szabályok szerint csóring akár lány is lehet, de a jövője igen bizonytalan, mert bácsnak és pakulárnak csak férfit fogadnak fel.

A juhtartó gazdaktól járó szolgáltatások után ismerjük meg a pásztorok kötelességeit is. Ősi rend szerint mindhármójuk már reggel 4 órakor talpon van a jószágokkal, és úgy hét óra felé fejéshez hajtanak. Utána kb. 11 óráig újból legeltetnek, később dél felé fejnek, majd rövid pihenővel este hét óráig legeltetnek. Augusztus közepétől már csak este és reggel fejnek, mert az őszi időjárás hatása alatt a legelő leromlik és az állatok tejadóképessége is csökken. Május tizedikétől számítva 22 héten keresztül tart a közös juhtartás, s a kihányással szűnik meg, amikor a tulajdonosok újból megkapják jószágait. A kihányás október 10-én történik.

A legsúlyosabb felelősség a bácsra nehezedik; munkaköre két ágra bomlik szét: 1. a tej feldolgozására és 2. a talaj okszerű megtrágyázására, az ú. n. *ganéjózásra* vagy *ganéjzásra*.

A fejés menetét a bács irányítja. Ketten fejnek a pakulárral, a csóring pedig a jószágot hajtja a *fejőisztrungához*. A bács feladata ezenfelül még az is, hogy a kifejt tejből sajtot készítsen, mert a gazdák nem a tejet viszik haza, hanem a kész sajtot és a savóját. Sajt költségen *ójtót* vásárol, megaltatja a tejet és sajttá préseli, majd pedig

kb. egy hétig érni hagyja. A kész sajtokra előállításuk sorrendjében számot ír, hogy a kiosztásban is rend legyen és a gazdák érett sajtot kapjanak kézhez. Fejésnél legfontosabb eszköze a fából készült fejőedény: a *galáta*, melyből egy isztinához három is szükséges; egyet közülük az isztinásgazdák adnak közösen, a többit pedig a két juhász. A tej feldolgozásához nélkülözhetetlen szerszámok többnyire hozzátartoznak a bács készletéhez, amint a kolompok is a pakulárkésztség tartozékát alkotják. A *krinta* valamilyen vadfából kifaragott háromlábú állvány, amelyben az *órdát* (felfőzött, alvadt tej) préselik meg és a *tétörövel* az alvadékot szétnyomkodják. *Kávának* a sajtfarmálás eszközét nevezik, a bükkfából készült *sajtoló* pedig a káva tetejére illesztve a sajt végső alakjának megadásában játszik szerepet. A krintából kifolyó felesleges savót egy lyukon a fenyőfából faragott *deberkébe* csorgatják. A tejet már előzőleg *üstön* forralják fel; ezt az egyik gazda szokta felajánlani erre a célra, és ezért a júniusi fejések közül három egymásra következő utalnak ki a részére.

A bácsnak a fejéssel egyenlő értékű munkája az isztrunga forgatása, amellyel a ganéjozás jár. Bár az isztrungának a továbbvitele két éjtszaka után annak az isztinásgazdának lenne a kötelessége, akinek a földjén a jószágok járnak, ő ezt a munkát néhány pakk dohányért a bácsra hárítja át. Amíg a pakulár legeltet, a bács isztina körüli munkája végeztével nagyon ráér a forgatásra, amin természetesen az egész váralji juhtartás nyári haszna nyugszik. Valóságos mesteri talajjelőkészítő munkát kell végeznie. Ha valahol gyengébbnek látszik a föld, fel kell javítani az által, hogy a rendes két éjjeli pihenés helyett 3–4 éjtszaka folyamán is egy helyben marad a túrmával. Ahol pedig elég kövér a talaj, rövidebb ideig tartja az isztrungát. A gazdák ebben a munkájában megfelelő szabadságot biztosítanak részére, azonban az időhöz bizonyos mértékig mégis hozzákötik, mert csak meghatározott időtartamig maradhat egy falurészen. Említettük, hogy az isztrungát csak az isztinázó gazdák földjére teheti (vagy a velük történt megállapodás szerint máséra is, de elsősorban az övékre), akik tekintélyes gazdák. Ebből az következik, hogy a zsellérlakosság földje teljesen kimarad a megfelelő trágyázás alól, legfeljebb a legeltetés közben elhullajtott állati termékekből jut a földjükre, ami pedig igen gyenge trágyázást jelent a mezőségi területeken, ahol a föld már évszázadok óta arról nevezetes, hogy csak igen jelentékeny és állandó javítás útján lehet termőképességét megtartani.¹ A tagosítás előtt az ugar egész területét járták a jószágok. A hármassforduló rendszerében akkor kétségtelenül magasabb közösségi érzés nyilvánult meg a lakosság körében, mert a földet bemérés után közösen kezelték. Aki a legeltetési költségeket megfizette, bemérhette juhait akármelyik isztinához. Ha abban az évben pihenő földje volt, arra szintén jártak a juhek és egyenletesen trágyázták. A föld minőségében rejlő egyenlőtlenségeket megszüntetni volt a bács feladata az isztrunga forgatásának technikájával a földtulajdonos

¹ Szolnok-Doboka vármegye monographiája II, 130.; itt közölnek egy 1750-ből származó s a megyei levéltárban őrzött összeírást, mely a föld terméketlenségéről panaszkodik.

juh-arányszámától függetlenül. A bács csak az isztinászkodák bizalmas embere lehet, a pakulár választásába nem is szólnak bele, a bácséba azonban annál inkább, hiszen súlyos érdekeik fűződnek hozzá.

A bács mellett a pakulár szerepe is lényeges és a számadás miatt felelősségteljes. Egy 2—2.3 méter hosszú és csak néhány centiméter széles rúd, a *rovásfa* egyik oldalára írja, *rójja fel* a bemért állatok számát és a gazdájuk nevét, a fa másik oldalán pedig a bemérési tej mennyiségét láthatjuk. Az írás balról halad jobb felé. A pakulár ezt csak a maga részére használja, mert a számadáshoz szükséges ellenőrző feljegyzés a gazdák kalendáriomában található; az egy isztinához tartozó összes jószágok és gazdák számadatai egyesítve a részükre eső tejmennyiség feltüntetésével pedig az isztináló gazdák lakásán juthat a kezünkbe. A pakulárnak jól kell ismernie egyenkint a rábízott állatokat. Mikor a juhok felkerülnek az isztinához, gazdájuk már jó előre elküldönni valamilyen látható módon a többi állattól. Többnyire a *kocsorukba* szoktak valamilyen látható jelet vágni, ami minden családnál más. Ezek a jelek igen gazdag változatokban fordulnak elő a régi családi hagyományok és a gazdák egyéni fantáziája szerint: kör, félkör, párhuzamos vonalok, egyéb bevágások a fül megfelelő részein, drótkarikák, stb. Ha vihar vagy egyéb esemény szétugrasztja a túrmákat s idegen állatok kerülnek a jószágok közé, a pakulár szól az összes isztinának és ingyen kiadja nekik a talált juhokat.

Betegség és vészek sokszor megtizedelik az állatokat. Ezek miatt azonban a juhok gazdája sohasem vonja felelősségre a pakulárt, mert tudja, hogy elpusztulásukról ilyen körülmények miatt nem tehet. A kimúló jószágot még életben leölik, hogy húsát emberi használatra alkalmas állapotban mentse meg, bőrüket lenyúzzák és vele számolnak el a gazdájának.

IV. A tulajdonképeni *bemérés* a délelőtti előkészítő események után május tizedikén történik meg. A váralji lakosság jogérzete szerint ez jelentős időpont, mert annak eldöntésére hivatott, hogy a közösbe kerülő túrma tejtermeléséből az egyes tulajdonosok milyen arány szerint részesülnek. Ez az arány elméletileg a *bemérési tej* mennyisége, de ekkor konkrétizálják az egyesekre is. Ünnepeles nap részükre és nem mindennapi külsőségekkel ülik meg. A gazdák már előző délután felhajtották jószágaikat az isztina köré és ekkor már a közösből legeltethették. De úgy is történik, hogy egy gazda már a bemérés előtt néhány héttel maga legelteti az összes juhokat a földje trágyázása reményében. A régi gondolkodásúak között az a babona járja, hogy csak akkor lesz szerencsájük a juhokkal, ha maga a gazda legelteti őket a bemérés előtt. A bemérés kezdetén az isztinászkodák sorbaveszik a jelenlévő gazdákat és jószágaik számával együtt feljegyzik őket. A gazdák azután kis gödörbe állítják a fejöket és ki ki hozzá fog juhait megfejéséhez, de előbb még az isztinászkodák kellő gondnal sorba nézik a fejöket, nehogy a szorgalmas cselédek közül valaki már előzőleg vizet öntsön beléjük, amivel egyesek jogosulatlan előnyhöz jutnának. Majd jelt adnak a fejésre. A gazdák igyekeznek minden csepp tejet lelkiismeretesen kifejteni, mert az egyéni arány szempontjából értéket jelent.

Sok előnnyel járna a sajt kiosztásánál, ha két vagy több gazda együtt mérné be jószágait és egy galátába fejnék a tejet. A szokásjog módot is nyújt erre, de csak abban az esetben mérhetnek be közösen, ha a jószágaik közösen is telettek, mert pl. ha olyan két gazda állna össze, akiknek 3—3 juhuk tejel az isztinánál, akkor együtt már megelőznék a maga egy személyében öt juhot tartó gazdát, pedig ez öt jószágának a kitelettetésére sokkal többet költött, mint a két előbbi együtt. Ha azonban együtt telettek, a költségek is magasabbak voltak.

Amikor mindenki elkészült a fejéssel, egyenként megméri kinékin a tejmenyiségét.²

A következő napokban a pásztorok fejik a jószágokat, de az egyes gazdák juhainak tejét nem teszik külön, hanem egybe fejik és sajtot készítenek belőle. A közös gazdálkodás igazi nehézsége ekkor jelentkezik: melyik sajt kié legyen az elosztáskor? Ebben a kérdésben a mai gazdák egyszerűen a hagyományos szokásokra támaszkodnak, amelyeket már ősieiktől lestek el. A szokások valójában a jogosultság zsinórmértékei és az itt használt váralji kifejezés: *rend* elsősorban ezeknek a szabályoknak az összességét jelenti.

A rend alapját képezi, hogy a bemérési tejhez viszonyítják a gazda egész nyári hasznát. Időbelileg azért változó, mert egyszer hamarabb végigfut az összes gazdákon, máskor pedig később. Mindig az a gazda kerül bele a rendbe, akinek *egyteje* jogosultsága alakul ki; ha mármost négykupán (egytejen) alóli gazdák kerülnek be nagyobb számban a rendbe, ez megrövidül, ha azon felüliek, meghosszabbodik. A gazdák sorrendjének elején az a gazda áll, akinek legtöbb volt a tejmenyisége, végére pedig a néhány decis gazda marad. Mint mondtuk, a négy kupás minden rendben egy sajtot kap, tehát ilyen alapon az alatta lévő két kupás csak minden második rendben kaphat sajtot. Ezért ha a magasabb egységgel rendelkező gazdák kimaradnak, rövidül a rend, mert csak a négy kupán felüliek kapnak sajtot. Pl. a bács a gazdák bemérési tejmenyisége szerinti sorrendjében látja, hogy Cira Imrének egy egész teje van, az utána következő Fülöp Jánosnak pedig mindössze 3 fertály, akkor tudja, hogy ha Fülöp három rendben egymás után Círával együtt kapott, akkor a negyedikben Fülöpöt egyszer ki kell hagynia, mert neki egy negyed tejjel kevesebbje van. Akinek pedig csak fél teje van, minden második forgásban egyszer kiesik, az egykupás ember pedig négy rend után kap egyben. Az egy tejen felüli gazdák viszont már egy renden belül is több fejésre, sajtra szereztek jogot. Az ötkupás gazda pl. minden negyedik rendben két fejést kap,

² A bemérési tej úrtartalmát különböző edények szerint határozzák meg. Amikor alább igyekezünk ezeket részletesen felsorolni, jelezzük, hogy a váralji nép a deciértékelésben még a tizenhatos váltószámot használja, amiből következik, hogy az alapértékül használt *kupa* az ő számításuk szerint 16 deci s hitelesített úrmértékben kifejezve ez csak 12,5 deci. Felsorolásunkban előbb az úrmérték nevét tüntetjük fel, majd zárójelben váralji értékeket, kupaértékeket és valóságos értékeket jegyezzük le: *decis* v. *porciós* (1 deci, $\frac{1}{16}$, 0,8); *fertájós* (4, $\frac{1}{4}$, 3,1); *félkupás* (8, $\frac{1}{2}$, 6,25); *kupás* (16, 1, 12,5); *féltejes* (32,2, 25); *háromfertájós* (48, 3,37); *egytejes* (64, 4, 5); *kétejes* (128, 8, 10).

hatkupás pedig két rendenként fejhet kétszer egymásután. A kétételes gazda a váralji szokásjog kulesa szerint minden renden belül másodszor is kaphat sajtot: két közvetlen egymás után haladó fejés az övé, pl. a reggeli és a déli. A háromtejes gazda igen ritka; kb. 30 juh kellene ahhoz, hogy beméréskor ennyi tej után lehessen sajtot igényelni. Ez a gazda azonban három egymástkövető fejést kapna. A beméréskor azért van szükség minden cseppnyi tejeire, mert néha csak $\frac{3}{4}$ kupa dönti el, hogy valaki a rend melyik kategóriájába essék.

Beméréskor az is megtörténik, hogy valamelyik asszony már a juhok megfejeése előtt néhány deci tejet hagy a fejőben; ezt a tejek arányosítása után abból állapítják meg, hogy sokkal több tejet mutat fel, mint amennyit természetes úton juhainak száma után kaphat. Ilyenkor nyilvánvalóvá válik a csalás és sor kerül a közösség büntetésére. Első fokon az emberek megvető pletykázása jelentkezik büntetésként, hiszen kisebb csalást a jószágok tejelő mennyiségének bizonytalan volta miatt nem is lehet felismerni. Akinél azonban egyszer már csalást is tapasztaltak, ismételt esetben annál hamarabb megindul felette a falusi nyelv, a társadalom egyik legveszélyesebb büntetőszervének ítélkezése. Ez különösen azért szigorú, mert nem lehet megfellebbezni és nehéz elfelejtetni. A pletyka előítélete egyes gazdák felé fordítja az isztinászkodók figyelmét beméréskor és ha csakugyan csalásra jönnek rá, nyilvános büntetésben részesítik a megtévedt embert. Nagyobb bűnnek számít a közöttük történő csalás, mintha más idegen falubelit csapnának be. De ha saját isztinájához tartozó gazdákat kisebbít meg, ismételt esetben a társaságból való kizárást vonja maga után. Első esetben, ha rajtacsípi, levonnak a tej, illetőleg a sajt mennyiségéből; a bemérés-kori levonás azt jelenti, hogy egész évben kevesebbet kap, mint rendes körülmények között neki jogosan járna. Néha két-háromszorosan is leszámítják a bemért tejből a kideríthetően hamisan bekerült mennyiséget; egy deci helyett általában levonnak néha félkupát is, ahogy a közösség nyomására az isztinászkodók elrendelik. Ilyenkor bírói működést fejtenek ki. A legsúlyosabb büntetés a legelőkről, tehát az összes isztinák területéről való letiltás és a gazda örüljön, ha idővel nem kerül a faluból való kitiltásra is sor. Beszélik, hogy egy asszonyt többször csaláson kaptak és emiatt súlyosan megverték. Férfit ilyen bűnért hamar kizárnak, az asszonyt azonban több ízben is megfélemlítik.

Megesik, hogy több gazdánál is ugyanannyi tejet mérnek be s ekkor a sorrendet a szokásjog dönti el. A szokás azonban nem egységes minden isztinánál, mert az egyiknél a juhok száma az irányadó, másiknál pedig az idősebb gazdákat engedik előre.

A bemérés sűrűn alakul úgy is, hogy nem fejnek egész kupákat, s a feljegyzés és az arányosítás jogi művelete nehézségekbe ütközik. Ha tehát valaki többet, vagy kevesebbet fejt, mint egy egész mennyiség, eszerint elad tejet, vagy kipótolja a hiányát. Az isztinászkodók belátásától függ, hogy mennyiért lehet túladni a felesleges mennyiségen. A teljes kupára való kiegészítés céljából vásárolt tej sokkal drágább, mint a rendes piaci úton szerzett. Általában egy pengőért lehet kapni ilyenkor a tej decijét (1941!), de sokszor már az első ázalékból

visszatérül a kiadott összeg. Érdekes, hogy a porciós mennyiségek árát mindenkor az isztinásgazda szabja meg, a fél kupa fölötti adagét azonban már a tej tulajdonosa. A porcióval sohasem a kupához viszonyított értéke szerint kereskednek, hanem jóval magasabban. Például ha egy kupa tej bemérési árfolyama alacsony, esetleg csak tíz pengő, a porcióé attól függetlenül magas is lehet, egy vagy másfél pengő, pedig a porció a kupának tizenhatod része. Ha valamelyik gazdának mégis marad feleslege, egy cseberbe önti. Itt gyűl azután össze az olyan tej, amely kiesik a rendből s nem használják fel. Általában az összes árak a környékbeli nagyobb birtokok árfolyamához igazodnak.

V. Egy mezősi falu juhtartásának különleges szabályaival ismerkedtünk meg; ezek azért jelentősek, mert a megszokáson és a nép igazságérzetén alapulnak. Leírásukat eddig teljesen a néprajz módszer alapján adtuk, de ha fent hangsúlyozni mertük, hogy szokásjogi renddel állunk szemben, szükségét érezzük annak is, hogy ezt az anyagot a jog módszerei és szemszöge alapján is megvizsgáljuk.

Más szerencsés falvak állandó közlegelőn, vagy évenként változó ugaron legeltetik jószágaikat. Váralján a tagosítás óta az ilyen közlegelő megszűnt, a lakosság között kiosztották. Az itteni juhtartás lényege tehát abból áll, hogy a gazdák jószágaikat a több apró földparcellából alkalmilag összetett pihenőföldre hajtják. Hogyan keletkezik az ilyen legelő? Két-három gazda elhatározza, hogy közösen „isztináznak“. Egy-egy isztinásgazda pihenőföldje körül kisebb földtagokból összeszerez kb. 20—40 holdnyit; némely gazda a váltógazdálkodás folytán szívesen adja oda a földje egy részét, mert a juhok az ilyen földet alaposan megtrágyázzák. Amikor mindnyájuknak a kezében van a legelőföld, közös területté teszik. Az így nyert legelőterület felett a bérbeadó gazdák felé mindnyájan egyetemlegesen felelősek, tehát haszonbérletársaságot alakítanak, amely az ügykezelést közösen bonyolítja le. Jogunk szintén előírja az egyetemlegességet az ilyen társaságoknál.³ A jogi események harmadik fázisában ugyanez a két-három gazda vállalkozik egy falutáj juhainak az ellátására. A juhos gazdákkal vállalkozási szerződést kötnek, kettős céllal: 1. a legelőre felhajtott juhokat (bemért juhok) azzal a gondossággal legeltetik, mintha a sajátjuk lenne és 2. a közösbe kerülő juhok tejhasznát az egyes gazdák között megosztják, tehát végrehajtják a gazdáktól erre megállapított szabályokat. A közös juhos gazdálkodás negyedik jogi mozzanatá éppen a közös tejtermelés egyéni részesedési kulcsának a megállapítása, amit az isztinásgazdák tudomásulvéve, igazságosan végrehajtanak. A váralji szóhasználat ezt a hosszú folyamatot egyszerűen „isztinázás“-nak nevezi, de ez jogi szempontból voltaképpen négy emberi egyezséből áll és a gazdák minden esetben maguk között jogviszonyt létesítenek, jogot alkotnak. Az isztinázás jogi gerincét e négy megállapítás összesége alkotja; kezdődik egyszerű haszonbérlettel, ezek a bérlok társaságot hoznak létre, majd vállalkoznak a juhok legeltetésére

³ Formailag a juhok legeltetésre való befogadását alhaszonbérletnek is minősíthetnők, de jogunk szerint jószágok részére ilyen bérleti jogviszony nem állhat fenn (SZLADITS, Magyar Magánjog, IV. Kötelmi rész, 540. l.).

és tejtermésüknek a gazdák szokásjoga szerint igazságosnak talált kulcsa alapján történő szétosztására.

A négy cselekmény tisztán jogászai szempontból nagyszerűen megoldja a közös legelő hiányát. Az isztinászkodók közvetítése a földes- és a juhászok között megteremt a kapcsolatot: a juhászokkal való megállapodásuk a közös állattartáshoz szükséges harmadik tényezőt is létrehozza, a jószágok ügyeinek viteléhez szükséges szervezeti alapokat megveti. A juhtartás hasznai a tej és a trágya; ezeket arányosan megosztja az érdekelt gazdák között, a velük történt bérleti megállapodás szerint. A váralji gazdák a juhász állattartás főhasznának ma már inkább a trágyát tekintik, mint a tejet, a sajtot. Az isztinászkodók szerepe ezek után tisztázott: közvetítők a föld és a jószág között, tehát vállalkozók. A vállalkozáshoz megfelelő tőke kell, hogy a haszonbérletet keresztülviassék, másfelől pedig azért, hogy a tejtermeléssel, elosztással kapcsolatos kiadásokat fedezhessék. A haszonbérleti társaság azonban magyar jog szerint nem jogi személy (517. E. H.), tehát a hitelezése egyáltalában nincs biztosítva. Ilyen isztinázásra ezért csak egyénileg is tőkeképes nagygazdák vállalkozhatnak. A közös gazdálkodásnak társadalmi szempontból komoly hátránya, hogy a juhok trágyáját teljesen a nagygazdák szerzik meg földjük termőképességének fokozására. Ennek az az oka, hogy a váltógazdálkodás létesít olyan pihenő földeket, amelyeket a legeltetés részére fel lehet használni. Váltógazdálkodás pedig csak a nagyobb gazdaságokban létesíthető; az isztinászkodók bérletébe kisgazdák földje sohasem kerül, mert ezek minden évben kénytelenek ugyanazon a földön termelni. A faluból kikerülő trágya sohasem elegendő arra, hogy az állandóan művelés alatt álló földeket ellássa. Így aztán a váltógazdálkodást nem folytatható kisgazdák, proletárok évről-évre holdanként kevesebbet termelnek földjeiken, mint a nagygazdák.

A váralji közösségi juhtartás jogi mérlege tudományos szempontból feltárja a szokásjognak azt az egyik funkcióját, hogy kitölti a tételes jog hiányait. A magyar jog figyelme mindeztől nem terjedt ki arra, hogy miként tudnak Erdélyben állatokat tartani azok a községek, amelyekben a tagosítás folyamán minden talpalatnyi földet meg gondolatlanul kiosztottak a gazdák között. A rugalmas szokásjog azonban megtermi az ilyen községek részére is az állattartás lehetőségét, bár azzal már nem törődik, hogy társadalmi szempontból igazságos eredményeket hoz-e létre, hiszen belső, közösségi erőviszonyok révén alakult ki. A máshol törvényen alapuló legelőtársulatok közös jószágirtása helyett a szokásjog hoz létre Váralján egy érdekes intézményt, amely négy jogi művelet kapcsolatában oldja meg a problémát.⁴

⁴ Adatközlők: Borzási András (szül. 1891), Borzási Andrásné Ispán Erzsébet (1891), Makkodán Demeter (1912), Makkodán György (1923), Sallak István (1895), Sallak Istvánné Kovács Katalin (1900), Vas Anna (1923), Vas István (1889), Vas Istvánné Lőrinc Rózsa (1894), özv. Vas Mártonné Szabó Eszter (1907).

Erdélyi Tudományos Füzetek

Megindította György Lajos

Szerkeszti Szabó T. Attila

Az EME kiadása

12. György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban (1 hasonmással) — 2.—
14. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év — 1.50
17. György Lajos: Egy állítólagos Pancsant-lra-származék irodalmunkban — 1.50
20. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI—XIX. századi kéziratos énekeskönyvei — 1.50
22. György Lajos: A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben — 1.50
23. Kántor Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egylet problémái — 1.50
26. Papp Ferenc: Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében — 1.50
28. Biró Vencel: Püspökielölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében — 1.50
31. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1929. év — 1.50
33. Rajka László: Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye — 1.50
36. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe — 1.50
37. Kántor Lajos: Hídvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egylet megalakítása érdekében — 1.50
42. Kristóf György: Báró Eötvös József utazásai Erdélyben — 2.50
54. György Lajos: Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai — 1.50
55. Veress Endre: Gróf Kemény József [1795—1855] (12 képpel) — 4.—
57. Tavasz Sándor: A lét és valóság — 2.—
58. Szabó T. Attila: Adatok Nagyenyed XVI—XX. századi helyneveinek ismeretéhez (1 térképvázlattal) — 2.—
60. Veress Endre: A történelmi Báthory István király (3 képpel) — 2.50
63. Biró József: A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere. Johann Eberhard Blaumann (7 képpel) — 2.—
65. Janosó Elemér: Az irodalomtörténetírás legújabb irányai — 1.50
76. Juhász Kálmán: Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban — 1.20
79. Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1934. év — 2.—
81. György Lajos: Anyanyelvünk védelme — 1.20
82. Grandpierre Edit: A kolozsvári Szent Mihály-templom története (34 képpel) — 2.50
88. Rass Károly: A mi regényirodalmunk — 2.—
89. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1935. év — 1.20
90. Monoki István: Romániában az 1935. évben megjelent román-magyar és magyar időségi sajtótermékek címjegyzéke — 2.—
92. Janosó Elemér: Nyelv és társadalom — 1.50
95. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1936. év — 2.—
96. Kántor Lajos: Czegei gróf Wass Ottília, az Erdélyi Múzeum-Egylet nagy jótévedője (4 képpel) — 2.—
98. Lakatos István: A román zene fejlődéstörténete (5 képpel) — 2.—
100. György Lajos: Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága (1 képpel) — 1.20
101. Szabó T. Attila: Dés helynevei (2 térképvázlattal) — 2.—
102. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1937. év — 2.—
104. Szabó T. Attila: Bábonytörténete és települése (68 képpel) — 4.—
105. György Lajos: Az „Erdélyi Múzeum” története (1874—1937) — 2.—
106. Fábán Béla: Nagyend helynevei — 1.—
107. Herepei János és Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez I. Fatemplomok és haranglábak — 2.—
108. Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez. II. Székelykapuk és fazárak — 1.20
112. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1938. év — 2.—
114. Szabó T. Attila: A kalotaszegi nagybirtokok jobbágyságának szolgáltatása és adózása (1640—1690) — 2.—
115. Nagy Géza: Geleji Katona István személyisége levelei alapján — 1.20
116. Kántor Lajos: Párhuzam az Erdélyi Múzeum-Egylet és az Astra megalakulásában és korai működésében — 1.50
118. Imre Lajos: A közművelődés mint társadalmi feladat — 1.—
119. Balogh Artúr: A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege — 1.20
120. György Lajos: A magyar nábob — 1.50
121. K. Sebestyén József: A Cenkegyi Brassovia vár temploma (11 képpel) — 1.50
122. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1939. év — 2.—
123. Szabó T. Attila: Újabb adatok és pótlások kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink könyvszerzéséhez — 1.50
124. Ady László: Magyarok helynevei (1 térképvázlattal) — 2.—
125. Nyárády E. Gyula: Kolozsvár környékének mocsárvilága (12 képpel és térképpel) — 2.50
126. K. Sebestyén József: Régi székely népi eredetű műemlékeink (20 képpel) — 1.80
127. Biró Vencel: Gr. Batthyány Ignác (1741—1798) (1 képpel) — 1.—
129. Ferenczi István: Régészeti megfigyelések a limes dacicus északnyugati szakaszán (12 képpel) — 4.—
130. Herepei János: A dési református iskola XVII. és XVIII. századbeli igazgatói és tanítói — 2.50
132. Tóth Zoltán: Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana — 2.—
133. Jakó Zsigmond: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának múltja és feladatai — 2.—
136. Balogh Ödön: Néprajzi jegyzetek a csüggői magyarokról — 2.50
138. Imreh Barna: Mezőbány helynevei — 3.—
139. Mikó Imre: A törvényhozói összeférhetetlenség — 2.—
141. Entz Géza: A dési református templom (20 képpel) — 2.50
142. Tolnai Gábor: Gróf Lázár János, a Voltaire-fordító — 1.—
144. Nagy Géza: Társadalmi ellentétek a régi erdélyi református egyházban — 1.50
146. Kelemen Lajos: Radnótfája története — 1.—
147. Szabó T. Attila: Dés települése és lakossága — 2.—
149. Németh Gyula: Körösi Csoma Sándor lelki alkata és fejlődése (1 képpel) — 2.50
150. Entz Géza: Szolnok-Doboka középkori műemlékei (9 képpel) — 3.—
154. Vita Zsigmond: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1940-ben és 1941-ben — 1.50
156. Gáza Ferenc: Gr. Kemény József és Mike Sándor levelezése — 2.50

157. Makkai László: Az erdélyi románok a középkori magyar oklevelekben — — — — —	2.—	175. Méri István: Középkori temetőink feltárásáról (8 képpel) — — — — —	4.—
158. Vita Zsigmond: A Bethlen kollégiumi színjátszás a XVII. és XVIII. században — — — — —	1.50	176. Nagy Jenő: Család-, gúny- és ragadványnevek a kalotaszegi Magyarvákon — — — — —	2.—
159. Palotay Gertrud—Szabó T. Attila: Mezőségi magyar himnuszok (137 képpel) — — — — —	12.—	177. Zsákó Gyula: Egy XVIII. századi torockói napló (2 képpel) — — — — —	2.50
161. Borbély Andor: Erdélyi városok képeskönyve (22 képpel) — — — — —	8.—	178. Vita Zsigmond: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1912-ben — — — — —	2.—
163. Cs. Bogáts Dénes: Háromszéki oklevél-szójegyzék — — — — —	12.—	179. Palotay Gertrud: A szolnokdobokai Szék magyar himnuszai (68 képpel) — — — — —	12.—
165. Ferenczi István: Csíkkarcfalvi régiségek — — — — —	1.50	180. Márton Gyula: Ördöngösfüzes helynevei (1 térképvázlattal) — — — — —	3.50
166. Herepei János: Scholabeli állapotok Apáczai Kolozsvárra jövétele előtt (4 képpel) — — — — —	2.50	181. Szabó T. Attila—Gálffy Mózes—Márton Gyula: Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképéből”-ből (26 térképlappal) — — — — —	9.—
167. László Gyula: Erdély településtörténetének vázlata Szent István koráig (4 színes térképvázlattal) — — — — —	3.—	182. M. Nagy Ottó: Gyarmathi Sámuel élete és munkássága (2 képpel) — — — — —	10.—
168. Nagy Jenő: Lakodalmom a kalotaszegi Magyarvákon — — — — —	2.—	183. Bónis György: Hagomány és haladás az erdélyi jog fejlődésében — — — — —	2.—
169. Mozsolics Amália: A magyarországi bronzkor kronológiájáról — — — — —	4.—	184. Venczel József: A volt határőrezredek vagyonának sorsa — — — — —	2.—
170. Vita Zsigmond: A nagyenyedi Bethlen-kollégium ifjúságának irodalmi törekvései a reform-korszak kezdetén — — — — —	2.50	185. Balogh Antal: Nemzeti per országgyűlési beszéd miatt — — — — —	2.50
171. Mikecs László: A moldvai katolikusok 1640–47. évi összeírása (6 térképvázlattal) — — — — —	12.—	186. Balogh Jolán: Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről (31 képpel) — — — — —	6.—
172. Jakab Antal: Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században — — — — —	2.50	187. Guoth Kálmán: Esmény és valóság Árpád-kori királylegendáinkban — — — — —	6.—
173. Kristóf György: Reményik Sándor — — — — —	2.—	188. Kovács Ágnes: A kalotaszegi Ketesd mesekincse — — — — —	5.—
174. Makkai Ernő: Sipos Pál és Kazinczy Ferenc — — — — —	3.—	189. Tárkány-Szűcs Ernő: A juhirtás népi jogszabályai Balványosváralján — — — — —	2.50
		190. Mikecs László: Új erdélyi tudomány — — — — —	3.50

A felsorolásból kihagyott számok elfogytak.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOG-, KÖZGAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK ÉRTEKEZÉSEI

Szerkeszti: Dr. Martonyi János egyetemi ny. rk. tanár

1. Csekei István: Tétel-e a közigazgatási intézkedéssel kivételt a miniszter saját rendelete alól? — — — — —	1.—
2. Buza László: A közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése. — Vitéz Moór Gyula: Az állam joga és a magánosok joga	2.50
3. Schneller Károly: Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében	4.50
4. Csizmadia Andor: Szociálpolitika a reformkori Kolozsváron	2.50
5. Kiss Mór: A római jogi gyakorlatok jelentősége a jogi oktatásban. — Személyi Kálmán: Vétességi fokozatok értékelése a római jogban	2.—
6. Magyary Zoltán: A hivatásos községzolgálat megoldatlan kérdései	1.50

AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM LEVÉLTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

Szerkeszti: Kelemen Lajos és Jakó Zsigmond

Jakó Zsigmond: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának múltja és feladatai	2.—
Jakó Zsigmond: Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1942. évi működéséről	1.—
Jakó Zsigmond: Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1943. évi működéséről	2.—
Jakó Zsigmond—Valentiny Antal: A torockószentgyörgyi Thorotzkay-család levéltára (Két oklevél-hasonmással és egy térképpel)	4.—

Megrendelhetők az Erdélyi Múzeum kiadóhivatalában
Kolozsvár, Király-utca 14.